

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HUKUK DÜŞÜNCESİNE HÂKİM OLAN İLKELER VE EVRENSEL HUKUK ANLAYIŞINA KATKILARI

*Yakup MAHMUTOĞLU**

Özet

Hukuk düşüncesinin temelleri İslâm'a dayanan ve bu sebeple sürekli olarak fitrata uygun bir hukuk ve adâlet vurgusu yapan Aliya İzzetbegoviç, hakkın varlığının ve menşeinin ne olduğu konusuna da İslâmî bir perspektifle yaklaşır. Bu noktada Batılı ideoloji ve sistemlere temelli bir eleştirilerde bulunur ve onlara ait kavram, kuram ve kurumları İslâmî bakış açısıyla yeniden tanımlar. İslâm'ı sadece bir inanç olarak değil; aynı zamanda ahlak, felsefe, siyaset ve hukuk gibi hayata bakan tüm yönleri ile ele alıp bir dünya görüşü olarak sunar ve kavramlara vahyin ışığında bir mahiyet ve hüviyet kazandırır. “Doğu ve Batı Arasında İslâm” adlı eseri böyle bir fikrî çabanın en müşahhas ürünü olmuştur.

Çok yönlü dava adamı ve bilge bir lider olan Aliya İzzetbegoviç, bu çalışmada, sahip olduğu hukuk düşüncesi zaviyesinden irdelenecektir. Bildiride öncelikle, tüm ideoloji ve hukuk sistemlerinin konusu ve hukuk ilminin/düşüncesinin en temel kavramları olan “hak” ve “hukuk” kavramlarını nasıl tanımladığı ve ayrıca mülkiyet, şahsiyet, adâlet, adâletsizlik ve ceza gibi kavramların İslâmî ve gayri İslâmî yaklaşımlarını nasıl analiz ettiği üzerinde durulacaktır. Son olarak, savaş ve soykırım ortamında bir taraftan sahada silahlı direniş gösterirken, diğer taraftan da uluslararası müzakerelerde hukuk mücadelesi veren Aliya'nın, tüm bunlara rağmen ortaya koyduğu inançlı ve vakur duruş, hem İslâm'a hem de Evrensel İnsan Hakları Bildirgesine uygun insancıl/barışçıl tavır, savaş ahlakı/hukuku açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, İslâm, hak, hukuk.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ymahmutoglu@bayburt.edu.tr

GİRİŞ

Öncelikle bir lider, bir aksiyoner ve bir bilge olarak Aliya İzzetbegović'in (1925-2003) yetiştiği ve fikri temellerinin oluştuğu ortama temas etmekle konuya başlayalım. Her şey savaş, kargaşa ve baskı ortamının yaşandığı Avrupa ortasında önce krallık, sonra faşist dönem ve ardından komünist rejime maruz kalan Bosnalı Müslümanların bu cendereden kurtulması için kafa yoran bir grup genç Müslümanın arayış ve uyanış hareketiyle başladı. Arkadaşlarıyla birlikte Aliya, tâ gençlik yıllarında, Bosna'nın istikbâline tesir edecek böylesi bir görevi üstlenmeye razı görünüyordu. Mücadelenin ancak tarihten tevarüs ettikleri ve kimliklerinin bir parçası olan İslâm inancına bağlı kalınarak verilebileceğine ve bunun fikir ve aksiyon boyutuyla aktif bir şekilde gerçekleştirilebileceğine inanıyordu.

Ne var ki, merhum Aliya'ya göre bu mücadelenin metodu, ötekilerin yaptığı gibi baskı, zorlama, şiddet ve kıyım olamazdı. Buna karşılık bir taraftan İslâm'ın insanî ve evrensel değerlerinden taviz verilmeden hareket edilmeli, diğer taraftan da İslâm'a aidiyet ruhu ve şuuru muhafaza edilmeliydi. Başka bir deyişle bu mücadelenin fikir, ahlak ve hukuk düzlemlerinden hep birlikte ama dikleşmeden dik durarak yürütülmesi gerekiyordu.

O, çocukluğundan itibaren ailesinde gördüğü ve bir yaşam tarzı olarak benimsediği İslâm ile dış dünyada karşılaştığı “izmler” ve “sistemler” arasında hep bir karar vermek ve hatta fitratına aykırı şeylerle karşılaşmak zorunda bırakılmıştır. Bu sebeple oldukça fazla mücadele vermek ve bedel ödemek zorunda kalmıştır. Kuşkusuz bu bedellerin en büyüğü, sahip olduğu inanç ve fikirler uğrunda çektiği çile ve hapis hayatı olmuştur.

Yaşadığı hapis ve çile hayatı, Bosna bağımsızlık mücadelesi esnasında farklı bir boyut kazanmış ve bu defa, tüm dünya tarafından savaşa, soykırıma, hukuksuzluğa terk edilme olarak kendini göstermiştir. Tek başına, yaşadığı toplumu, inandıkları ve sahip oldukları değerler üzerine yeniden inşa etmek ve bu uğurda bekâ mücadelesi vermek ama bunu da insanlık değerlerinden ve İslâm'ın tanıdığı “ötekine saygı” çerçevesinden asla taviz vermeden yapmak onun için belki de en zor görev ve en zorlu bedel olmuştur. Bütün bunlara rağmen kendisi, fert ve toplum olarak bu dünyada bir imtihandan geçtiklerini söyleyerek hem kendine hem de halkına teselli vermeye çalışmış; olanları teslimiyet ve metanetle karşılamıştır.

1. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN TOPLUMSAL DÜZEN, HUKUK KAVRAMI VE HUKUKUN KAYNAĞI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1.1. Toplumsal Düzen

Aliya'ya göre, “din ve kanun” diye tanımlanan İslâmî düzenin, İslâmî toplum ve İslâmî iktidar olmak üzere iki temel öngörüsü vardır. İlki içeriği, ikincisi ise biçimi temsil etmektedir. Toplumun dikkate alınmadığı düzende iktidar ütopya veya zulmü, iktidarın olmadığı toplum eksikliği ve güçsüzlüğü/acizliği ifade eder.¹

Aliya, İslâm'ın, bir din (inanç/itikad) olmanın yanında bir dünya görüşü olarak ortaya koyduğu felsefe, ahlak, düzen, tarz, atmosfer, tek kelimeyle hayatın tamamını kuşatan bir şey/mefhum olmasına² bakarak, hukuk ve düzenin de kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Esasında İslâm'ın hukuk ve düzenin kaynağı olma vasfı onun adâlete yaptığı güçlü vurgudan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple İslâmî hukuk ve düzende adâletin zıttı olan zulme asla yer olmadığını şu cümlelerle dile getirir:

“İslâmî düzenin sağlanması için cinayet hariç her yol mubahtır. Kontrolsüz ve aşırı zor (zulüm) kullanarak İslâm ve bu mücadelenin güzel ismini lekelemeye kimsenin hakkı yoktur”.³

1.2. Hukuk Kavramı

Aliya, din ve ideolojilere göre hukuk kavramının varlığı ve hukukun gerçekleşme sorununa şöyle yaklaşmaktadır: Şayet hukuk, genel olarak tarif edildiği şekliyle, hak gibi, korunan menfaatler sistemi ise, ne din ne de sosyalizm hukukun varlığına müsaade etmez. Çünkü din menfaati, sosyalizm ise hakkı anlamaya müsait değildir.⁴ Ayrıca sırf menfaat üzerine hiçbir hukuk (anlayışı) bina edilemez. Aynı şekilde hukuk, “kamu yararı” ya da kötü şöhretli “devlet gerekçesi” üzerine de kurulamaz.⁵

Hukukun ne olduğu sorusuna cevap arayan Aliya'ya göre ideolojiler hukukun mahiyeti konusunda bir takım çelişkiler yaşamaktadır. Söz gelimi hukuk, hâkim gücün/sınıfın iradesi ise bu, hukukun kendi kendini inkârı anlamına gelir.

¹ Aliya İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 4. Baskı (İstanbul: Fide Yayınları, 2010), 43.

² Bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 43.

³ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 65.

⁴ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, trc. Salih Şaban, 21. Basım (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 297.

⁵ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 297.

Çünkü hâkim gücün iradesine aykırı talepler ve direnişler haksız ve hukuk dışı sayılacak ve bastırılacaktır. Öte yandan, şayet daha güçlü olanın bir şekilde sınırlandırılması dine dayalı bir düşünce ise, esasında hukukun inkârı bir bakıma dinin de inkârı demektir.⁶ Ayrıca kapitalistler gibi marksistler de, hukukun, hâkim sınıfın kanuna dönüştürülmüş iradesi olduğunu söylerler. O zaman böyle bir hukuk anlayışında hak ve haksızlık, adâlet ve adâletsizlik, ahlakî ve gayri ahlakî diye bir ayırımının olmadığı açıktır. Yani güçlerin çatışmasından daha güçlü çıkanın menfaati korunmuş, buna karşılık güçsüzün hakkı ise göz ardı edilmiş oluyor ki bu, hukukun ahlakî ve insanî vasıflardan mahrum olduğunu gösterir. Ne var ki, takdim edilen şey, hukuk değil aksine tam bir kargaşa anlamına gelmektedir.⁷ Esasında hukuk, din ve ideolojilerde olduğu gibi, siyasetin bir tedbiri değil hâkim gücün iradesini sınırlandıran bir tedbirdir.

1.3. Hukukun Kaynağı

Aliya'ya göre, ne Hristiyanlık ve Yahudilik ne de kapitalizm ve materyalizm kendi otantik hukukunu oluşturabilir. Çünkü Hristiyanlık adâleti değil sevgiyi tahakkuk ettirmeye gelmişti. Sevgi ise dünyevî değil en yüksek uhrevî fazilettir. Bu bakış açısına göre hukuk, dünyayı düzeltmek için ancak hayalî bir çaba, sonu başarısızlık olan bir teşebbüs olarak görülmüştür. Diğer taraftan materyalizmde hukuk dünyaya dönük; sosyal, siyasi ve objektiftir. Ona göre, saf din ve materyalizm hukukun bir yönünü ihmal etmektedir. Oysa hukuk bir yandan dünyaya dönük olmakla beraber, öbür taraftan da normatif ve ahlakîdir. Böyle bakıldığında hukuk tıpkı insan ve İslâm gibi iki kutuplu bir birliktir ve bu iki yön/kutup tam olarak dikkate alınmadan insancıl bir hukuk üretilemez.⁸

Aliya, insan davranışlarını konu edinen hukukun menşeyinin Allah olduğu ve dolayısıyla hakların da ilahi irade tarafından doğuştan (fitrî ve tabîî olarak) insana tanındığı görüşündedir. Keza ona göre, hükümdar, parlamento veya sınıf gibi herhangi bir irade ne hukukun menşeyidir ne de bu hakları tanıma/verme yetkisine sahiptir.⁹

⁶ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 300.

⁷ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 298-299.

⁸ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 301-302.

⁹ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 297.

2. ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HUKUKA DAİR TEMEL BAZI KAVRAMLARI İSLÂM VE BATILI İDEOLOJİLER AÇISINDAN ANALİZİ

2.1. Hak

İnsanla var olan haklar, yani doğuştan gelen haklar, insan haysiyetinin bir yönüdür. Nitekim bu niteliği itibariyle de zamanı, şartları ve tarihi aşır insan türünün yaratılışına kadar dayanmaktadır.¹⁰ Aliya, hakkın varlığı ve menşeyini şu veciz cümlelerle dile getirmektedir:

“Haklar ancak doğuştansa; hükümdar, parlamento veya sınıfın iradesi değilse, tabiatın veya Allah'ın vergisiyse, yani insanla beraber doğmuşsa vazgeçilmezdir”.¹¹

2.2. Adâlet-Adâletsizlik

Aliya'ya göre, adâletin varlığının/kaynağının fitrata veya ilâhî iradeye dayandığını ve bu sebeple, dış dünyada bulunan veya sonradan kazanılan değil, fitrî olan ve bizatihi insanların kalplerinde bulunan bir hasse olduğunu söyler. Nitekim ona göre, şayet insanlarda fitrî olarak adâlet yoksa hariçten adâlet beklemenin bir anlamı yoktur. Güç ve kanun ise sadece adâletin vasıtaları olup onu görünür kılan araçlardır.¹² Şu halde, güç ve kanun haklının yanında olursa adâlet; haksızın elinde olursa adâletsizlik ortaya çıkar.

Aliya adâleti, özgürlük ve ahlak anlayışının dışı/eşyaya yansımaları olarak benimsemiş ve bu sebeple de hayatının muhtelif aşamalarında karşılaştığı zorlu zamanlarda bile bu ilkedan taviz vermemiştir. Söz gelimi meydana gelen olaylara ve ortaya atılan fikirlere, kendi inanç ve ilkeleri doğrultusunda adâletle yaklaşır; onlar hakkında doğruyu söylemekten ve tutarlı davranmaktan asla vazgeçmezdi. Keza insanlara da aynı şekilde bir yaklaşım tarzı sergilemiştir. Nitekim Bosna savaşı sırasında halkına yapılan türlü insanlık dışı muamelelere rağmen kendisi savaş esnasında ve sonrasında adâletten ayrılmamaya çalışmış ve dahası önderi olduğu Bosna halkına da, düşmanlarına karşı kin ve nefret ile değil adâletle yaklaşmaları yönünde telkinde bulunmuştur.¹³ Şüphesiz Aliya'nın adâlete vurgu yapan bu erdemli/ahlakî yaklaşımının dayanağı İslâm'dır.

¹⁰ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 298.

¹¹ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 297.

¹² Bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 53.

¹³ Mahmut Hakkı Akın - Faruk Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürlüğü*, 3. Baskı (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 196-197.

Şimdi kendisine kulak verelim; o, şöyle diyor:

“İslâm toplumu, adâletin temellerinden biri olduğunu yeniden teyit etmelidir. Kur’ân-ı Kerîm (en-Nisâ 4/135; en-Nahl 16/126) bizim, düşmanlarımızı sevmemizi emretmemiştir ancak kesinlikle adil olmamızı ve affetmemizi emretmiştir”.¹⁴

2.3. Şahsiyet

İslâm’da “insan” doğuştan şahsiyet sahibi ise, o zaman mutlak (önsel/a priori), tabîi hakka sahip demektir. Oysa sosyalizmde insan şahsiyet sahibi olmadığı için böyle bir hakkı da yoktur; sadece toplumun bir üyesidir. Bu durumda insan, devletin ona tanıdığından başka herhangi bir “hakka” sahip değildir.¹⁵

2.4. Mülkiyet

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Arapça’da bir şeyi içermek, bir nesne/eşyaya sahip olma ve onda tasarruf etme yetkisi anlamına gelen mülkiyet terimi,¹⁶ insan ve mal arasındaki ilişkiyi ifade eder. Toplumun iktisadi ve sosyal düzeninin en önemli belirleyicilerindendir. İslâm mülkiyet hakkında bütüncül bir yaklaşım ortaya koyarak mutlak/soyut/sınırsız anlamda mülkiyeti Yüce Allah’a bağlar.¹⁷ Çünkü Allah’a inananlar, O’nun (c.c), göklerde ve yerde olan bütün varlığın yaratıcısı ve mâliki olduğuna da iman etmişlerdir.¹⁸ Ayrıca “Allah mülkü dilediğine verir” (el-Bakara 2/247) âyeti, kulların edindikleri mülkün, Allah’tan kendilerine tevdi edilen bir emanet olduğuna işaret eder. Dolayısıyla özel mülkiyet de bu anlayış/ilke dâhilinde bir hak olarak kabul edilmiştir. Yani kişiye, malı üzerinde dilediği şekilde tasarruf hakkı verilmemiş, özel mülkiyetin çerçevesi toplum çıkarlarıyla çizilmiştir.¹⁹

¹⁴ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 65.

¹⁵ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 297.

¹⁶ Refik Yunus el-Mısırî, *İslam İktisat Metodolojisi*, trc. Hüseyin Arslan (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1988), 41; Hasan Hacak, “Mülkiyet ve Akit Teorisi”, *İslam Hukukuna Giriş* (183-209) içinde, ed. Hacı Yunus Apaydın, 6. Baskı (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 183.

¹⁷ Bk. el-Mısırî, *İslam İktisat Metodolojisi*, 41; Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, 2. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 1996), 24; Sezai Karakoç, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 15. Baskı (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2016), 32.

¹⁸ Bk. el-Bakara 2/284; el-Mâide 5/17.

¹⁹ Bk. Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, 25, 26. Ayrıca bk. Nevvab Haydar Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, terc. İlhan Kutluer (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 127,129; Karakoç, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 32.

Düşünce kodlarının referans kaynağı İslâm olan Aliya, İslâm'da ilke olarak şahsî mal varlığı edinme (özel mülkiyet) hakkının var olduğunu ancak bunun, kapitalizmde olduğu gibi, mutlak/sınırsız olmadığını ifade eder.²⁰ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in, "...O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)..." (Haşr, 59/7) âyetinde malın tüm toplumun iyiliği için kullanılması şartı/zorunluluğu olması halinde ferdî mülkiyetin sınırlandırılabilmesine işaret olduğunu görmekteyiz.

Mülkiyet konusunu kamu menfaatleri zaviyesinden de ele alan Aliya, büyük toplumsal zenginliklerin, özellikle de doğal kaynakların, toplumun bütününe ait olmasını ve tüm toplum üyeleri için kullanılmasını temin edebilme noktasında İslâm toplumunun açık bir beyanının/iradesinin olması gerektiğini de ayrıca belirtir.²¹ Anlaşılan Aliya burada, Müslümanların/ümmetin tümüne ait olan mallarda şahsî mülkiyetten bahsedilmemesi, bu konuda İslâmî iktidarın bir teminat/garanti vermesi veya bir düzenleme yapması gerektiğine ve ancak bu şekilde İslâm toplumunda refahın ve sosyal adâletin sürdürülebilir kılınacağına dikkat çekmektedir.

Esasında Aliya, İslâm'ın hem özel/ferdî mülkiyete hem de toplumsal (kamusal) mülkiyete cevaz verilmekle beraber ferdî mülkiyeti mutlak/esas kabul eden kapitalizm ile toplumsal mülkiyeti mutlak kabul eden sosyalizmin aksine karma bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ne özel mülkiyet ne de toplumsal/kolektif mülkiyet ilkesi genel kuraldır.²² İslâm'da mülkiyetin görünüşte daha fazla karma bir yapıyı andırmakla beraber, İslâm'ın insan ve eşya anlayışının kapitalizm ve sosyalizmden oldukça farklı olması sebebiyle kendine özgü olduğunu söylemek daha doğrudur.²³

2.5. Ceza

Cezanın suçla ilişkisine dikkat çeken Aliya, konuya, suçluya uygulanan müeyyidenin haklı bir tedbir olup olmaması bakımından yaklaşılması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla ona göre işlenen suçun/fiilin, serbestçe mi yoksa bazı şartlar altında mı işlendiği meselesi, tatbik edilecek cezayı/müeyyideyi meşrulaştırmış veya anlamlı kılmış olacaktır. Nitekim bu konuda biri ferdiyetçilerin ve diğeri de pozitivistlerin temsil ettiği iki tür yaklaşımın ortaya çıktığını belirtmektedir. Birincisi; seçme hürriyetine sahip olan insanın, herhangi bir şart veya halin

²⁰ Bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 57.

²¹ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 55. Krş. Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, 127 (Dipnot:4).

²² Krş. Muhammed Bakır es-Sadr, *İslâm Ekonomi Sistemi*, trc. Mehmet Keskin-Sadettin Ergün, 2. Baskı (Ankara: Rehber Yayınları, 1993), 1: 288; Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, 88, 92-93, 127.

²³ Daha fazla bilgi için bk. Karakoç, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 32, 34, 37.

etkisi altında kalmadan kendi ihtiyarıyla fiili işlemiş olacağından kendisine müeyyidenin tatbik edilmesini haklı gösterenlerin görüşü olup buna göre suç işleminin kabahati insandadır. İkincisi ise, fâilin “şartlanmış” ve yaptığı gibi hareket etmek zorunda kalmış olduğu gerekçesiyle cezanın anlamının olmadığını söyleyenlerin pozitivistlerin görüşüdür. Bu ikinci görüşe göre, kabahatin toplum veya şartlar gibi insan dışındaki şeylerde aranması gerekir. Şu halde insana ceza verilmesi, bir hastaya ceza verilmesi gibi, hem etkisiz hem de haksızdır.²⁴ Ne var ki, “toplumsal koruma” yani toplumun kendini kabahatsiz fâile karşı, toplumun diğer fertlerini veya toplumsal düzeni korumak maksadıyla bir takım tedbirler de alması zorunludur.

Aliya her iki görüşü de eleştirerek; ne birinci görüşe göre insan önceden/doğuştan (a priori) kötüdür ne de ikinci görüşe göre doğuştan (a priori) iyidir, diyerek kanaatini ortaya koyar.²⁵ Aliya, ferdiyetçiler ile pozitivistlerin, suç işleme iradesi ile insan tabiatı/yapısı arasındaki ilişkiye dair görüşlerini izah sa-dedinde sözlerine şöyle devam eder:

“...Denilebilir ki birinci kanaate göre insan faildir, hür ve mesul bir şahsiyettir; ikincisine göre ise, şeyler arasında bir şey, kaçınılmaz tabiat kanunlarına tâbi ve hürriyetini kazanmaya gücü yetmeyen biyolojik bir gerçektir. Birinci görüş, insana hem iyi hem kötü olmaya imkân verildiği, iki şıktan birinin kaçınılmaz olduğu inancına dayanmaktadır. İkinci görüş ise insanın kendisinin ne iyi ne de kötü olduğu, davranışının içinde yaşadığı şartlarca tayin edildiği görüşünü ifade etmektedir. Onun davranışını biz ahlâkî bir kodekse (kurala) uygun olarak iyi veya kötü olarak vasıflandırırız...”²⁶

Aliya, pozitivistlerin bağımsız seçme imkânına sahip, hür şahsiyetin ve doğal olarak bağımsız mesuliyet taşıyıcısının varlığına inanmadığını belirtir. Bununla birlikte esasında bu iki ekolden herhangi birinin diğerinden daha hoşgörülü ya da sert olmadığını da ayrıca belirtir. Çünkü ferdiyetçi yaklaşım daima ceza müessesesini misilleme aracı kabul etmekte, pozitivist/materyalist yaklaşım ise her zaman bazı tedbirleri ve belki pek sert ve ağır olanları da ilkesel olarak ceza dışı mahiyette görmektedir.²⁷

Aliya’nın ifadelerinden hareketle, insanın iradesi ile davranışı bağlamında suç ve ceza teorisine bakıldığında, her iki yaklaşımın da bir şekilde taraflardan sadece birine odaklanmakta, diğer tarafı ise ihmal etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, ferdiyetçiler cezayı, pozitivistler koruma tedbirini

²⁴ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 308.

²⁵ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 308.

²⁶ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 308-309.

²⁷ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 309-310.

esas almaktadır. Aradaki fark; cezanın adâleti ve şahsiyeti, tedbirin ise menfaati ve toplumu öne çıkarıyor olmasıdır. Fakat sonuçta hem ceza hem de koruma tedbiri, fâilin/insanın haklarının kaldırılması veya sınırlandırılmasından ibarettir. Şu halde emniyet ve genel önleme düşüncesiyle, biri, suçlunun/fâilin cezalandırılarak diğeri de ortada bir suç yokken muhtemel suçlardan caydırmak maksadıyla şahsın haklarının kaldırılması veya sınırlandırılması yoluna gitmektedir.²⁸

3. İSLÂMÎ VE GAYR-İ İSLÂMÎ SİSTEMLERDE FERD VE TOPLUM İLE İLGİLİ TEMEL İLKELER

3.1. *Hakların Doğuştan Oluşu İlkesi*

Aliya İzzetbegoviç, insanın bir takım haklara sahip olması konusu gibi insanın varlığı ile başlayan en temel haklarda İslâm ile diğeri ideoloji ve sistemler (Marksizm, Sosyalizm, Materyalizm vb.) arasında bir mukayese yapar.

Sosyalizmde insan şahsiyet olmadığı için, devletin sunması halinde sahip olduğu haktan başka herhangi bir mutlak ve muhtemel (*a priori*) tabîî hakkı da yoktur.²⁹ Nitekim mesela, marksizm ile tabîî haklar arasında bir uzlaşma meydana getirmeye teşebbüs eden Ernst Bloch mecburen şu hükme varıyor: “İnsanın doğuştan hür ve eşit olduğu müdafaa edilemez. Doğuştan herhangi bir hak yoktur; bütün haklar mükteseptir veya mücadele yoluyla elde edilmelidir”.³⁰

Sosyalizm ile marksizm gibi materyalizm de tabîî hakları kabul etmez. O kadar ki, materyalist bir yazar olan Jeremy Bentham insan haklarından nefretle bahsederek şöyle diyor: “İnsan hakları saçmalıktır; vazgeçilmez tabîî haklar ise saçmalığın karesidir”.³¹ Bunlara göre hak, birbiriyle çatışan taraflardan daha güçlü olanındır.³²

Bütün bunlara itiraz kabilinden Aliya, dinin doğuştan var olan (tabîî) hakları kabul ettiğini söyler ve İslâm’a göre hakların hükümdar, parlamento veya -belli- bir sınıfın iradesi değil, Allah’ın vergisiyle yani insanla beraber doğmuş ve vazgeçilmez olduğunu ısrarla dile getirir.³³ Nitekim İslâm’da şahsa sıkı sıkıya bağlı olan haklar, insan haysiyetinin bir yönüdür ve bu özellikleriyle de zamanı,

²⁸ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 310.

²⁹ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 297.

³⁰ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 298 (Bloch, *Natural Law and Human Dignity*, s.178’e atfen).

³¹ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 298.

³² İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 299.

³³ Bk. İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 297.

şartları ve tarihi aşırıp yaratılışa kadar uzanmaktadır.³⁴ Ayrıca ideolojilerin aksine hak, güçsüz olan için vardır. Çünkü hak her zaman güçsüz olanın güçlüye (zulme) karşı bir direniş tarzıdır. Oysa bu manada güçlü olanın herhangi bir hakka ihtiyacı yoktur.³⁵

3.2. Zekâtın Meşru ve Fâizin Yasak Oluşu İlkesi

Aliya, İslâmî kurallar içinde, özellikle sosyal tarafı çok belirgin olan ve biri yasak diğeri de farz olan iki emirden bahseder. Bu ikisine birden, zekâtın emredilmesi ve fâizin haram edilmesi ilkesi denilebilir.³⁶

Zekât, diğerkâmlık ruhunu, insanlar arasında karşılıklı sorumluluk ve birbirinin kaderi ile alakadar olma şuurunu geliştirir. Şâri‘ Teâlâ tarafından İslâmiyet’in başlangıcında tespit ve ilan edilmiş olan bu kural, toplumun gelişim, ihtiyaç ve imkânlarına bağlı olarak yeniden hassasiyetle ele alınır ve dikkatle uygulanırsa büyük bir potansiyele dönüşebilir.³⁷

Ne yazık ki, “bugünkü İslâm dünyasında zekât her bireyin özel alanı dâhilindedir ve şu anda var olan toplumsal ve dinî şuur içerisinde tamamen devre dışıdır. Zekâtın eksikliği her adımda görülmektedir. Oysa zekât İslâmî düzenin kamusal ve hukukî kurumudur ve onun hayata geçirilmesi için güç de dâhil, her türlü şekilde temin edilmelidir.”³⁸

Fâiz yasağına gelince, Kur’ân’da fâiz sadece yasak edilmekle kalınmamış, bununla birlikte fâizi ortadan kaldıracak yollar ve çareler de zikredilmiştir. Söz gelimi, hiç kimse aldığı borç para için fâiz vermek istemez; birileri fâiz veriyorsa, karşılıksız borç bulamadığı içindir. Oysa paraya sıkışan kimseye ödünç para veren kimse onun ticarete ortağı olur; kâra olduğu kadar zarar ve ziyana (tehlikeye) da katlanırsa, işte buna Kur’ân izin vermektedir. Nitekim insanların paraya sıkışma ve borç batağına düşme sebebiyle maruz kaldığı fâizin sakıncalarını ortadan kaldırmak için Kur’ân-ı Kerîm’in devlet bütçesi ile ilgili olan, “Sadakalar (Zekâtlar)...borçlular...içindir.”(et-Tevbe 9/60) âyetinde bir çare ortaya konulmaktadır. Dikkat edilirse bu âyette, ödünç verme işlerinin devletleştirilmesine, devletin veya İslâmî düzenin borca batmış olanların imdadına yetişmesine işaret vardır.³⁹

³⁴ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 298.

³⁵ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 299.

³⁶ Bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 56.

³⁷ Bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 56.

³⁸ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 56.

³⁹ Bk. Muhammed Hamidullah, *Modern İktisat ve İslâm*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963), 25-27.

Fâizin yasaklayan, “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, fâizden geriye kalanı bırakın”(el-Bakara 2/278) âyeti ve “Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlü ile savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur”(el-Bakara 2/279) âyeti ile, İslâm toplumunun kamusal düzenine yönelik değişmez/ilkesel hüküm vaz edilmiştir. Dolayısıyla çalışmadan yaşamının ve fâizin her türlüü yasaklanmış ve kanun dışına bırakılmıştır. Başka bir deyişle, İslâmî kamusal düzenin dayandığı ahlak anlayışına ters düşen ve sırf soyut mal varlığı (rakabe mülkiyeti) ile -sürekli- nemalanma meşru sayılmamıştır.⁴⁰

Esasında Aliya’nın, İslâm’ın (zekâtın meşru ve fâizin yasak oluşu gibi) iktisadî yapıya yönelik ilkelerinin tatbikinde devlete (iktidar ve düzen) bir gönderme yaptığını görmekteyiz. Dolayısıyla ona göre, gelir dağılımının ve sosyal refahın etkin bir şekilde sağlanması; yani İslâm dünyasında zekât potansiyelinin harekete geçirilmesi ve fâiz belasından uzak kalınması maksadıyla para politika-sına yön verilmesinin imkânı da söz konusu gücün varlığı ile mümkün olabilir.

3.3. Sebepsiz Zenginleşmenin Yasak Oluşu İlkesi

Aliya’ya göre, devletin/iktidarın, toplumun bazı bireylerinin haksız bir biçimde zengin olmalarını ve güç kazanmalarını engellemek için öncelikle zenginlik kaynakları üzerinde kontrol ve tasarruf yetkisini kullanmalıdır. Ardından da organize toplum anlayışına uygun tedbirler alması ve hayatın çeşitli alanlarında gelişmeye imkân sağlayacak maddî zeminin oluşturulması için bir toplum-sal denetim yürütmesi zorunludur.⁴¹

İslâmiyet bireylerin mülkiyet hakkını tanımış ve muhafaza etmiştir. Ayrıca mal ve mülkün meşru yoldan ve karşılığı verilmek suretiyle elde edilmesine izin vermiştir. Ne var ki, sosyal adalet ve refahı önceleyen İslâm, fakir ile zengin arasında derin uçurumların olduğunu gösteren gelir farklılıklarına ise müsaade etmemiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de (Bk. el-Haşr 59/7) malın, zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) olması eleştirilmiştir. Bu sebeple, zengin Müslümanlar, fakirlere verilmek üzere zekât, fitre ve sadaka gibi dinî-malî yükümlülüklerle tâbi tutulmuşlardır. Oysa İslâm’da, bireylerin varoluş gayesini unutturan ve azgın bir kişilik sahibi olmalarına yol açan sebepsiz zenginleşme, yukarıda paylaşmaya vesile olan yükümlülüklerin yerine getirilmesine engel olan bir cimrilik ve bencillik göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu da, İslâm’ın paylaşım ruhuna aykırı olduğu için yasaklanmıştır.

⁴⁰ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 56-57.

⁴¹ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 55.

4. ALİYA'NIN HUKUK DÜŞÜNCESİNİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ İZDÜŞÜMLERİ

4.1. Savaşa ve Savaş Hukukuna Bakışı

Aliya İzzetbegoviç'in düşüncesinde iyi ile kötünün, haklı ile haksızın, mazlum ile zalimin hep bir mücadele içinde olduğunu ve olması gerektiğini görüyoruz. Birbirine zıt bu unsurların beslendikleri inanç sistemleri veya dünya görüşlerinin farklılığı sebebiyle aralarındaki mücadele/savaş insanlık tarihinde hep var olagelmıştır. Burada esas/önemli olan iyiliği ve hakkı temsil edenlerin diğerleri karşısında varlığını ve onurlu duruşlarını hep muhafaza etme gayreti içinde olmalarıdır.

Hayatı boyunca hep bir özgürlük/özgünlük arayışı içinde olan ve inandığı değerler uğruna mücadele eden⁴² Aliya'nın, hayata dair her alanda olduğu gibi, savaşa ve savaş hukukuna bakışının da özgürlük ve ahlak temelli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü özgürlük (insanın özgürlüğü), insanın yaratılmış bir varlık olması gerçeğinden ayrı düşünülemez. Esasında özgür insan sorumluluk üstlenebilir, iyi ile kötü arasında seçim yapabilir. Ama tüm bunların hesabını sadece Allah'a verir. Yaptığı davranışların hesabını Allah'a vereceğini bilen insan, tercihlerini de iyi, güzel ve haklı olandan yana kullanmak zorunda kalacaktır.⁴³

Ne var ki, 20. yüzyıl Avrupa'sında her türlü insanî değerleri temsil ettiğini söyleyen modern Avrupalı devletler, 2. Dünya Savaşı'nda yaşanan insanlık dramından yeteri kadar ders çıkarmamış olacaklar ki, uluslararası hukuka ve antlaşmalara rağmen, tüm dünyanın gözü önünde herkesi dehşete düşüren bir soykırıma sessiz kalmışlardır. Adeta sessizlikleriyle bu zulme destek vermişlerdir. Bundan cesaret alan Sırpların, Bosnalı sivil halkı yok etmeye yönelik ahlak dışı saldırıları, hazırlıksız ve zayıf durumdaki Bosnalı Müslümanları, "haklı bir amaç için ve her şeyden daha fazla kendi kurtuluşları için" onurlu bir direnişe ve özgürlük mücadelesine (istiklal savaşına) sevk etmiştir.⁴⁴

Aliya'ya göre tarihi, güçlü ve zorba olan (insan) değil, ilahî kudret ve adâlet yönetmektedir.⁴⁵ Tarihe sevk veren Allah'a ve O'nun adâletine tam teslim olan Aliya, her türlü haksızlık ve zulme karşı haklı direniş göstermenin Müs-

⁴² Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 115-116.

⁴³ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 118.

⁴⁴ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 122-123, 125.

⁴⁵ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 125.

lûman bireyin borcu olduğunu söyler. Müslüman bir lider olarak, tüm olumsuzluklara rağmen, kendine düşen görev ve sorumlulukları hakkıyla yerine getirmiş, halkını da haklı ve meşru direniş için harekete geçirmiştir.

Ona göre, zillete teslim olmak yerine özgürlük mücadelesi tercih edilmelidir. Bu tercih insanı doğal olarak ahlaka götürür. Çünkü özgürlük mücadelesi bir yönüyle ahlak mücadelesidir ve tarih hiçbir bağımsızlık savaşının kaybedildiğini yazmamıştır.⁴⁶ Nitekim Aliya'nın, Sırpların zulmüne ve dayatmalarına boyun eğmeden savaş kararı alması, ahlaklı bir tavır sergilediğinin bir göstergesidir.⁴⁷ Şu halde savaş/mücadele, haklı ve ahlaklı bir şekilde ortaya konulursa hem anlamlı hem de meşru olur.

Aliya'nın önderliğinde ortaya konulan bu direniş ve savaş, bir milletin değerleri ve haklı davası için neler yapabileceğinin canlı timsali olmuştur. Nitekim Bosna savaşında, 20. yüzyıl insanına, savaşın da bir ahlakının/hukukunun olduğunu göstermiş ve bu çerçevede insanların, "belli yasa ve kurallara bağlı kalarak savaşmakla mükellef olduklarını" ortaya koymuştur.⁴⁸

Aliya, Müslümanlar için Bosna savaşının, inanılan değerler temelinde ortaya konulan mücadelenin adı olduğunu ifade eder. O kadar ki, hiçbir Bosnalı Müslüman herhangi bir ibadethaneyi, hastaneyi, köprüyü, kütüphaneyi bombalamamış ve imha etmemiştir. Özellikle sivil halkın zarar görmemesi için azami özen gösterilmiştir.⁴⁹ Çünkü savaş hiçbir hukukun ihlaline gerekçe olamaz. Aliya, Bosnalı Müslümanların bir değer olarak sahip oldukları müsamahanın, onların, -Avrupalılığından değil- İslâm kimliğinden kaynaklandığına da ayrıca dikkat çeker.⁵⁰ O kadar ki, Balkanlar'da beş asır boyunca hâkimiyet kuran Müslümanların hiçbir ibadethaneyi imha etmemelerine, kadınlara ve çocuklara dokunmamalarına, farklı din mensuplarına azami ölçüde din ve vicdan hürriyeti tanımalarına rağmen, onların balkanlardan çekilmesinden sonra Avrupalıların kısa sürede birçok câmiyi yok etmeleri, Bosnalı kadın ve çocukları katletmeleri bunun en bariz göstergesidir.⁵¹

Olayı Aliya'nın kendi cümlelerinden aktaralım:

"Allah bizi zor bir imtihandan geçiriyor. İnsanlarımız boğazlanıyor; kadınlarımız ve çocuklarımız öldürülüyor; camilerimiz yıkılıyor ve biz ne onları, ne de onların kadınlarını ve çocuklarını öldürmek, kiliselerini yıkmak istiyoruz..."⁵²

⁴⁶ Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 126.

⁴⁷ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 125.

⁴⁸ Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 125.

⁴⁹ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 126.

⁵⁰ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 126.

⁵¹ Krş. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünürü*, 126.

⁵² İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, trc. Fatmanur Altun-Rıfat Ahmetoğlu, 22. Basım (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 25.

4.2. Ötekiyle Yaşama Bilinci ve Azınlık Hukuku

Aliya, devlet başkanı, ordu komutanı veya parti lideri olarak çeşitli vesilelerle halkına yaptığı konuşmalarda sürekli olarak, kendileriyle savaştıkları toplumlara karşı elde ettikleri zafere rağmen onlarla bir arada yaşamak zorunda olduklarını ve onlara karşı mutedil davranmayı telkin etmiştir. Kazanılan savaştan sonra ortaya çıkan yeni durumda, kendilerine zulmeden toplumlara karşı kin ve husumetle değil, adâlet ve hakkaniyetle hareket edilmesini; ötekilere mensup kadın, çocuk ve masumlara dokunulmamasını istemiştir.⁵³

Nitekim şöyle diyor:

“...Kazanacağız; çünkü öteki dine, öteki ulusa ve politik duruşa saygılıyız... Çünkü aklı başında ve dürüst insanlarız. Aslında, herhangi bir kutsal nesneyi tahrip etmemiz, bizlere, sarıh bir biçimde yasaklanmıştır. Çünkü inandığımız Kitap, bu türden bir tahribatı reddediyor... Bu, bizim zaferimizin anahtarıdır. Allah’ın yardımıyla kazanacağız. Çünkü muayyen yasalara uyacağız...”⁵⁴

Aliya bir taraftan, İslâm devleti içinde azınlık olarak yaşayan gayrimüslimlerin, İslâm devleti ve hukukuna bağlılıkları karşılığında, dinî özgürlüğe ve her türlü korunmaya sahip olduklarını hatırlatırken, diğer taraftan da gayrimüslim devlet içinde yaşamak zorunda olan Müslümanların haklarının zarurî ve tabîî olduğuna dikkat çeker. Yani Müslümanların da ait oldukları topluluğa bağlı olmak ve İslâm’a ve Müslümanlara zarar verenler (aykırı hükümler)ler hariç, tüm görevleri yerine getirmek şartıyla hak ve özgürlüklerinin verilmesi gerektiğini söyler.⁵⁵ Esasında dile getirdiği bu fikir, uygulama örneği olan tarihi bir tecrübeye dayanmaktadır. Birlikte yaşamak zorunda olan çoğunluk ve azınlık gruplar arasında âdil ve kalıcı barışın ancak böylelikle tesis edilebileceğine inanır.

4.3. Uluslararası Hukuk Mücadelesi ve Antlaşmalara Bağlılığı

Aliya İzzetbegoviç, savaş sırası ve sonrasında yürütülen uluslararası müzakerelerde, onurlu, ilkeli ve bilgece bir duruşla, sözde dünya barışını sağlamak için yola çıkmış milletlerin ikiye bölünmelerini ve yapılanlara seyirci kalmakla yetinmeyip soykırıma maruz kalmış Bosna halkına bir de ambargo uygulayarak Sırp ve Hırvatlar’dan daha acımasız davrandıklarını bütün çıplaklığıyla kendilerine haykırıştır.⁵⁶

⁵³ Benzer ifadeler için bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 10 (Sunuş kısmı).

⁵⁴ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, 26.

⁵⁵ Bk. İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 66.

⁵⁶ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 10 (Sunuş kısmı).

Aliya, savaş sonrasında ortaya çıkan diplomatik müzakereleri de denge politikası güderek yürütmüştür. Savaş ortamında halkını yok etmek isteyen bir grup zalimi barış müzakerelerinde karşısında görmesine rağmen soğukkanlılığını yitirmemiş, güvenilmez bu insanlara karşı, mensubu olmakla iftihar ettiği İslâm'ın Yüce Kitâb'ı olan Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetini düstur edinmiştir:

“Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden bilahare yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren ve sizin aleyhinize kimseye arka çıkmayanlar müstesna; onlara verdiğiniz söze süresi doluncaya kadar riayet ediniz. Allah haksızlıktan sakınanları sever.” (Bk. et-Tevbe 9/4).

Değerlendirme;

Aliya, ortaya koyduğu bu kabil erdem dolu eylem ve söylemler, ilkeli ve ahlaklı duruş ile sadece kendi halkının ve dünya Müslümanlarının değil, düşmanlarının da takdir ve saygınlığını kazanmıştır.⁵⁷

5. SONUÇ

Merhum Aliya İzzetbegoviç, 20. yüzyıl Batılı ve İslâm dışı toplumların ve sistemlerin sahip olduğu düşünce kalıplarını kavram, kuram ve kurumsal olarak ve entelektüel düzeyde ele almış, onları, İslâmî bakış açısıyla tahlil etmiş, eleştirmiş ve yeniden tanımlamıştır.

Hukuk düşüncesinin temelleri İslâm'a dayanan Aliya İzzetbegoviç, doğduğu ve büyüdüğü coğrafyanın iki farklı medeniyetin bir parçası olması; duygu, inanç ve tarih olarak Doğuya/İslâm'a ait, siyasi ve hukukî organizasyon ve onun baskın düşünce kalıpları olarak Batı'ya ve İslâm dışı öğelere ait olması Aliya'yı hep bir sorgulamaya itmiştir.

Aliya İzzetbegoviç, hakkın ve hukukun varlığının ve kaynağının ne olduğu konusuna, İslâm dışındaki ideoloji ve sistemlerin aksine İslâmî bir perspektifle yaklaşmış, bu noktada bahsi geçen ideoloji ve sistemlere esastan (ilkesel bazda) eleştirilerde bulunmuştur. Özellikle *Doğu Batı Arasında İslâm* adlı eseri merkezinde, öncelikle hukuk ilminin/düşüncesinin en temel kavramları olan “hak” ve “hukuk” kavramlarını tanımlamış ve ayrıca mülkiyet, şahsiyet, adâlet, adâletsizlik ve ceza gibi kavramların İslâmî ve gayri İslâmî yaklaşımlarını mukayese etmiş, büyük bir yetkinlikle din dışı ideolojilerin eksikliklerini ortaya koymuştur.

Hukuk düşüncesinin temel ilke ve değer yargılarını İslâm'a göre kurgulayan Aliya İzzetbegoviç, İslâm'ı sadece bir din (inanç) olarak değil; ahlak, felsefe, siyaset ve hukuk gibi hayata bakan tüm yönleriyle birlikte ele alıp bir dünya görüşü olarak tanımlamış ve kavramlara vahyin ışığında bir mahiyet ve hüviyet

⁵⁷ Bk. Akın - Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelesi ve İslâm Düşünüri*, 127.

kazandırmıştır. Esasında bu durum, Aliya'nın, referanslarını İslâm'dan alan bir medeniyet tasavvuru ortaya koyduğunun açık bir ifadesidir. Çünkü bütün inceleme ve analizlerinde, olaylara ve eşyaya medeniyetlerin ana düşünce kalıplarının (paradigma) farklılığı yani tüm coğrafyaları itibarıyla İslâm olan ile gayri İslâmî olanın temel bakış açısının mukayesesi üzerinden yaklaşmıştır.

Aliya'ya göre, toplum ve iktidardan oluşan “toplumsal düzen” meşruiyetini İslâm'dan alır. “Hukuk” kavramı da, “şahsiyet” gibi, önsel (a priori) bir niteliğe sahiptir; meşruiyetini herhangi bir şahıs veya iradeden almaz. Dolayısıyla hukukun varlığı, herhangi bir güce, iradeye veya şahsa değil, tüm hakların (ve eşyanın/mevcudatın) maliki ve dağıtıcısı olan Allâh'a dayanır. Aynı şekilde, adaletin kaynağının da ilâhî irade olduğunu söyler. Ona göre İslâm, “mülkiyet” kavramını tanımakla beraber, ne kapitalizmde olduğu gibi mülkiyeti mutlak manada ferde verir, ne de sosyalizmde olduğu gibi onu toplumsal nitelikli kabul edip ferdi mülkiyeti yok sayar. İslâm'ın her iki mülkiyeti kabul eden ve emeği esas alan, kendine özgü karma bir mülkiyet anlayışına sahip olduğunu, bununla beraber mutlak mülkiyetin Allâh'a ait olduğunu ifade eder. Aliya “ceza” kavramına ise, suçla ilişkisi bağlamında yaklaşır ve suçluya uygulanan müeyyidenin haklı bir tedbir olup olmaması yönüne dikkat çeker. Bu noktada, ne ferdiyetçiler gibi insanı önceden/doğuştan kötü; ne de pozitivistler gibi doğuştan iyi kabul eder.

Son olarak, Aliya'nın bilgelik ve entelektüel yönü yanında iyi bir aksiyon adamı olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir. Bunun en bariz göstergesi, 1990'lı yılların başında, sadece farklı medeniyete/dine sahip olduğu için insanlık dışı muameleye ve katliama maruz kalan bir milletin lideri olarak gösterdiği irade ve direnç yanında ortaya koyduğu komutan, siyaset ve devlet adamı profilidir.

Yaşanan süreçte Batılı ülke liderlerinin, Müslüman oldukları için katledilmelerine göz yumdukları Bosnalıların lideri olarak büyük bir kararlılıkla Batılıların (Hristiyanların) içinde bulundukları çelişkiyi ve medeniyet tasavvurunu (ve pratiğini), yaşanan insanlık dramı üzerinden nazikçe yüzlerine vurmuştur. Esasında ortaya koyduğu bu onurlu/ilkel ve barışçıl tavır ve hem İslâm'a hem de Evrensel İnsan Hakları Bildirgesine uygun olarak verdiği hukuk mücadelesi bugünün uluslararası hukuk ve uluslararası düzen anlayışına ilham kaynağı olacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

Akın, Mahmut Hakkı - Karaarslan, Faruk. *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelecisi ve İslâm Düşünürü*. 3. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.

Hacak, Hasan. "Mülkiyet ve Akit Teorisi". *İslam Hukukuna Giriş* (183-209) içinde. Ed. Hacı Yunus Apaydın. 6. Baskı. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.

Hamidullah, Muhammed. *Modern İktisat ve İslâm*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1963.

İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslâm*. trc. Salih Şaban. 21. Basım. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

_____. *İslâm Deklarasyonu*. 4. Baskı. İstanbul: Fide Yayınları, 2010.

_____. *Konuşmalar*. trc. Fatmanur Altun-Rıfat Ahmetoğlu. 22. Basım. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.

Karakoç, Sezai. *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*. 15. Baskı. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2016.

el-Mısrî, Refik Yunus. *İslam İktisat Metodolojisi*. Trc. Hüseyin Arslan. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1988.

Nakvi, Nevvab Haydar. *Ekonomi ve Ahlak*. Trc. İlhan Kutluer. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.

Öz, Asım (derl.). *Aliya İzzetbegoviç Geleceği Yenilemek*. 1. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.

Sadr, Muhammed Bakır. *İslâm Ekonomi Sistemi*. Trc. Mehmet Keskin-Sadettin Ergün. 2. Baskı. 3 cilt. Ankara: Rehber Yayınları, ts.

Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm ve Ekonomik Hayat*. 2. Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 1996.

Yorulmaz, Hüseyin. *Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*. 1. Basım. İstanbul: Hat Yayınevi, 2015.